

Բ Ե Ջ Մ Ե Վ Է Պ

ՕՐԱԳԻՐ

ԲՆԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԲՆԱԵՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԻՏԵՆԱԿԱՆ

Ա. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 10.

1843

ՄԱՅԻՍԻ 15.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

Կալ:

Կալ անանկ նուրբ օդեղէն մարմիններ, որ սովորաբար աչքի չեն երևնար. շատը գոյն չունին. գոց ամանի մը մէջ դրուելու ըլլան նէ՝ մէջը կըմնան. բայց թէ որ պզտի ծակ մը գտնեն, բոլորն ալ դուրս կըփախչին: Եւ տեսակ մարմինները ընդհանուր ահողամբ կազ կըսուին եւրոպայի ամէն լեզուններով. բայց որովհետեւ զանազան տեսակ են, անոնցմէ գլխաւորներուն վըայ համառօտ տեղեկութիւն տանք:

(Թթուածին) Կալ:

(Թթուածին կազը երբոր ազատ վիճակի մէջ է՝ ոչ հոտ ունի ոչ համ. բայց երբոր ուրիշ մարմնոց հետ բաղադրուի, անոնց շատին բարակ թթուութիւն մը կուտայ, անոր համար անունն ալ (Թթուածին՝ դրուած է, որ թթուութիւն արտադրող ըսել է:

(Թթուածինը շատ մարմնոց հետ կրնայ միանալ, այլ և այլ չափով ու համեմատութեւ. Երբոր տեսնեն որ փայ-

լուն երկաթը թացութիւն առնելով կը ժանգոտի, ու փայլուն պղինձը, արծաթը, անագը, կապարը և այլն, կամաց կամաց կըսկսեն ու փայլունութիւնն կըկորսնցնեն, պիտի գիտնաս որ ժանգը և աս սկսութիւնը ուրիշ բան չեն՝ բայց եթէ օդին կամ ջրին մէջ եղած թթուածին կազին ու ան մետաղներուն բաղադրութիւնը, որ ձգողութեամբ իրարու հետ կըմիանան: Ենչպէս որ ըսինք, թթուածինը իրաւ շատ մարմնոց հետ կըբաղադրուի, բայց աւելի առատ է սնդիկի կարմիր ոքսիտին՝ մէջ, մանկանեղի սև ոքսիտի մէջ, կապարի կարմիր ոքսիտին մէջ, երկաթի ոքսիտի մէջ և այլն. ասոնք ան մետաղներէն զատելու և ժողովելու համար՝ պէտք է քիմիական գործողութիւններ ընել:

Եւ անց աս կազին անկարելի է կրակ վառել. ինչ թէ որ օդահան գործիքով անօթի մը մէջէն օդը հանենք, անկարելի է հոն կրակ վառելը, մանաւանդ թէ անօթին մէջ ճրագ կամ

կրակ դնելէն ետքը օդը հանենք նե՛
ճրագն ու կրակը կըսկսին մարիլ : Եւ
սոր ներհակ, եթէ անօթի մը մէջ
միայն թթուածին կազ լեցընենք,
ու անոր մէջ բարակ երկաթի թել
երկնցընենք ծայրն ալ վառած աբեթի
կտոր, աբեթը շուտ մը կը վառուի փայ-
լուն լուսով ու կը հատնի . կրակը անկէ
կանցնի երկաթ թելին վրայ, որ մէկ
ծայրէն ինչուան մէկալ ծայրը կայրի
փայլուն լուսով . թելը մէկ դիէն կը-
հալի ու կտոր կտոր կը թափթրփի եր-
կաթի դքսիտ եղած : Եւ փորձերով կը
մացուի որ կրակին ոյժ տուող կամ
ջերմութիւն պատճառողը թթուա-
ծին կազն է, և թէ՛ առանց ասոր
չկրնար կրակ վառիլ : Հիմա ինքիրմէ
կրնայ մարդ պատճառը իմանալ թէ
կրակի մը կտոր օդին մէջ շարժելով
կամ փչելով՝ անոր լոյսն ու ջեր-
մութիւնը ինչու կըսաստկանայ . ըսել
է թէ աս կերպով աւելի թթուածին
կազ կը գտնէ ու անով կը անանի . ասոր
մէկ նշանն ալ է ան, որ փոխանակ հա-
սարակ օդով փչելու՝ միայն թթուա-
ծնով փչելու ըլլանքնէ, ջերմութիւնը
անհամեմատ կերպով աւելի կը ըլլայ :

Ինչպէս կրակը՝ նմանապէս կեն-
դանիք ալ առանց աս կազի չեն կրնար
ապրիլ . վասն զի Լ ավուազիէ բնագէ-
տին վարդապետութեանը նայելով որ
հիմա ամէնուն ընդունելի է, կեն-
դանեաց շնչառութեամբ՝ օդին մէջի
թթուածինը կը միանայ թոքին մէջի
արեան հետ ու հոն ջերմութիւն կը
պատճառէ . իսկ առանց աս ջերմու-
թեան կենդանիք չեն կրնար ապրիլ :
Եւ կենդանական ջերմութեան վրայ
ուրիշ յօդուածով կը խօսինք :

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Եւրոպ ձմեռը կանցնի ու գարնան
անուշահոտութիւնները կը սկսին բու-
րել, մանր ու մեծ թռչունները
կը գառնան կուգան իրենց երկայն

ճամբորդութիւններէն ու իրենց ա-
նոյշ ձայներովը աւետիս կուտան մե-
զի թէ ծառերն ու ծաղկըները ծլե-
լու վրայ են . և կարծես թէ գարնա-
նային աղուորութեանը հոգի տուող
ները աս թռչուններն են :

Պիտի՛ :

Ինչպէս հոս դրուած պատկերին
մէջ, այսպէս ալ բոլոր մանր ու սի-
րուն թռչուններուն մէջ առաջին տե-
ղը բռնողը սոխակն է իր սքանչելի ձայ-
նին համար : Պոյնը և մեծութիւնը
ամէնուն յայտնի է : Սայրի սոխա-
կը տարին տասը շաբաթ՝ միայն կեր-
գէ . իսկ ընտանեցուցածը գրեթէ
ինը տասը ամիս : Եւ իկայ բնութիւն
մը ունի, որ ուրիշ թռչուններուն
ձայնը լսելով աւելի ջանքի կուգայ որ
իր ձայնին անուշութեամբը յաղթէ
անոնց . ինչուան թէ որ մարդ մըն ալ
իրեն քովը կեցած երգելու ըլլայ, սո-
խակը կը նայի որ անոր երգածին նը-
մանցընէ . ուստի երբեմն լսած բա-
ռերն ալ կը հնչէ : Կըսեն թէ Կղո-
դիոս կայսեր որդին սոխակ մը ունի
եղեր որ հոռութէն ու լատիներէն
կը խօսի եղեր . ըսել է թէ հոռոմի և
լատինի երգերուն նմանը կը ձևացընէ
եղեր : Պիլինիոս ալ կը պատմէ, Սա-
թիսպոնա քաղաքը երկու սոխակ տե-
սայ որ ինչ բան որ լսէին՝ կը հնչէին
կըսէ՝ մարդու մը պէս :

Սովորաբար մայիսի սկիզբները
թուխսի կընստի սոխակը, և բոյնը
պզտի լիճերու քով ցած ծառերու
վրայ կը դնէ, շիւղով յարդով ու կա-
կուղ խոտերով շինած :

Թէ որ մէկը բոյնէն ասոր ձագերն
առնել ուզէ, քանի որ փետուրնին
չէ մեծցած՝ պէտք չէ առնէ : Եւ անց
կերակուրը մանր կտրրտած ու պինտ
հաւկըթի հետ խառնած լեարդ՝ է :
Ս անդակը պէտք է մաքուր ըլլայ, չէ
նէ եղունկնին կիյնայ, ու ճիւղերնին